

АНАЛИЗА БИЛАНСА

Додатак „Народном Благостању“

ГОДИНА III

БЕОГРАД, 3. ЈАНУАР 1931.

БРОЈ 1

Садржај:

Samostalna monopolska uprava Kraljevine Jugoslavije — Beograd

Srpsko akcionarsko rudarsko-topioničko-industrisko društvo „Sartid“ — Beograd

Pirотска трговачко-занатлиска банка — Пирот

SAMOSTALNA MONOPOLSKA UPRAVA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE — БЕОГРАД

(Završni računi za periodu od 1. aprila 1929 do 31. marta 1930).

Ministarstvo finansija je centralna finansijska uprava u našoj zemlji. Ali pored nje postoje, i to u priličnoj nezavisnosti od nje još dve ustanove, koje nisu čisto fiskalne, ali čiji je fiskalni značaj toliko isto velik kao i onaj Ministarstva finansija. Jedno su drž. železnice a drugo Samostalna monopol. uprava. Državne železnice su saobraćajna ustanova ali sa ogromnim obrtom i sa rezultatom, koji može da bude od ogromnog značaja za celokupne državne finansije. Samostalna monopolska uprava je organizacija većeg broja poduzeća. Sa privredne tačke gledišta ona je jedna horizontalna i delimično i vertikalna koncentracija većeg broja industriskih i trgovačkih poduzeća. Sa javno pravnog gledišta ona je jedna velika administracija, a sa državno-privrednog jedna od najvećih finansijskih ustanova u našoj zemlji. Po obrtu na jednoj strani glavne knjige premaša ona neposredne poreze, naš najvažniji državni prihod. Ta industrisko-trgovačka administrativna i državna finansijska kombinacija čini Samostalnu monopolsku upravu jednom specijalnom organizacijom i svi ti momenti dolaze vrlo lepo do izražaja u njezinim godišnjim izveštajima. Samostalna monopolska uprava ima tri vrste završnih računa, a to je redak specijalitet. Prvi račun je po pravilima dvojnog knjigovodstva i nauke o bilansu, koji ima za zadatak da pokaže promene imovine u toku godine i rezultat rada na kraju jednogodišnje periode. Na dan zaključka računa pokazuje taj završni račun stanje celokupne imovine i razliku na početku i kraju periode i čistu imovinu. A račun gubitka i dobitka pokazuje čistu dobit.

Dalje Samostalna monopolska uprava pravi završni račun Ministarstva finansija za istu periodu. To nije izvod tekućeg računa druge jedne organizacije sa kojom stoji u poslovnom odnosu; Ministarstvo finansija ima i svoj tekući račun kod nje. To je završni račun, koji obuhvata samo jedan niz transakcija Samostalne monopolske uprave, koje ona vrši ne u svojstvu poduzetnika, već kao finansijsko nadležstvo. Tako na primer Samostalna monopolska uprava naplaćuje trošarinu na pivo kao rukovalac maraka i državni blagajnik. Isto tako prodaje ona taksene marke i hartije od vrednosti za račun države.

Treći završni račun se pravi po zakonu o državnom računovodstvu. Da to izbliže objasnimo. Samostalna monopolska uprava je kao što rekosmo jedna horizontalna koncentracija jednog broja industriskih i trgovačkih poduzeća. Ona je drugim rečima jedno industrisko komercijalno poduzeće. Ali s druge strane ona je podvrgnuta zakonu o državnom računovodstvu. To znači da je obavezna da izrađuje projekat budžeta za budžetsku godinu i da se istoga drži. Dalje da po pojedinim partijama ne sme trošiti više nego što je određeno budžetom i da, na

kratko, zakon o budžetu, u koliko nije izmenjen sa ad hoc fi-sastavljeni po pravilima dvojnog knjigovodstva, ne bi mogli monopolsku upravu.

Trgovački završni računi Monopolske uprave, koji su sastavljeni po pravilima dvojnog knjigovodstva, ne bi mogli uopšte da se razumeju bez budžetskog završnog računa, koji se pojavljuju u sastavu opšteg državnog završnog računa. Tako na primer u računu gubitka i dobitka izdaci su izloženi u sedam pozicija, vrlo sumarno, tako da se na osnovu toga ne bi mogla dobiti nikakva predstava o kretanju poduzeća, ako se ne bi zagledalo istovremeno u završne račune koji daju po partijama i pozicijama, podatke troškova njezinih poduzeća. Završni račun, sastavljen na osnovu zakona o državnom računovodstvu, je neophodna dopuna trgovačkim završnim računima Samostalne monopolske uprave. I zbog toga smatramo da se oni treba da objavljuju redovno sa onim dvema napred pomenutim završnim računima. Tako na primer u aktivi se može naći, recimo u završnom računu za 1929/30. godinu pozicija od 493 miliona dinara koja nosi ime „sume za obračun u budžetskoj 1930/31. godini“. Tu spadaju na primer izdaci za otkup duvana iz berbe za 1928. godinu, berbe iz 1929. godine, za troškove otkupa duvana, anuitet Blerovog zajma i t. d. Po principima trgovačkog knjigovodstva ne mogu se izdaci, izvršeni u jednoj periodi, iskazivati u aktivi u istoj, već samo u računu gubitka i dobitka. Jer svaki izdatak, koji je učinjen, definitivno je; on predstavlja smanjenje imovine i ide u račun gubitka. Kod Samostalne monopolske uprave pak budžetska godina je suvereni kriterijum za izdatke; prema tome ako se učini kakav izdatak, koji po budžetu ne spada u tu periodu, već docnije, onda se on pojavljuje privremeno kao aktiva s tim da se obračuna u idućoj godini kad je on po budžetu zreo za izvršenje. Istina po našem mišljenju nije isključena mogućnost i ove vrste transakcija saobrazno pravilima nauke o bilansu i pokazati onako, kako bi se pokazivale u običnom privatno privrednom poduzeću, — ali na kraju preglednost nije ugrožena zbog toga što je ta pozicija odvojena i jasno pokazana u računu izravnjanja.

Samostalna monopolska uprava objavljuje svake godine u zasebnoj knjizi svoje dve prve vrste završnih računa manje više bez ikakvog komentara. Ovih dana pak ugledala je sveta knjiga pod naslovom „Izveštaj o organizaciji i poslovanju sa završnim računima Monopolske uprave za 1927/28. i 1928/29. godinu“. Ta je knjiga puna dragocenih podataka za stvaranje suda o privatno-privrednoj, nacionalno-ekonomskoj i finansijsko-političkoj strani njezine delatnosti. Tu je ukratko izložen ceo njezin postupak, cela njezina organizacija kao postupak merodavan za njezine najvažnije funkcije kao što su javne nabavke, suzbijanje krijumčarenja i građevinska delatnost. Pored toga su dati vrlo detaljni podaci o klasifikaciji i berivima činovništva i radništva. Zatim su izložena i opisana njezina najvažnija trgovinsko-industriska poduzeća i njezine ustanove, međ njima su

najvažnije fabrike duvana, eksploatacija soli kamene i morske, fabrikacija cigar-papira, državna markarnica i strugara u fabrici duvana u Travniku. Mi ćemo se uskoro vratiti na taj izveštaj. On ne može biti predmet analize bilansa. U računu izravnjanja nalazimo strukturu njezine imovine kao poduzeća, njezinu vrednost, rezultat rada za određenu periodu — obično godinu dana. Donja nam tablica pokazuje kako su se kretale glavne pozicije u završnim računima Monopolske uprave za poslednje tri godine.

Račun izravnjanja Monopolske Uprave.

Aktiva	1927/28.	1928/29.	1929/30.
	u hiljadama dinara		
Gotovina	122.255	61.653	151.018
Aktivni tekući računi	68.359	40.645	143.238
Izdat. za obr. u nar. budž. g.	295.425	477.266	493.622
Sirovine i polupreradevine	987.592	601.207	433.110
Gotova roba	119.511	123.533	111.172
Nepokretnosti i pokretnosti	389.811	383.303	397.287
Pasiva			
Glavnica	389.811	383.303	397.287
Obrtna glavnica	236.929	589.791	1.125.858
Pasivni tekući računi	3.241	14.295	41.267
Razni depoziti	10.156	—	—
Razni fondovi	22.897	23.534	45.323
Ažija	744	164	442
Sume za obr. u nar. budž. god.	8.782	111	12.013
Dugovi	1.310.240	696.084	588.123
Zbir aktive ili pasive	3.754.313	3.218.949	4.036.182

Račun gubitka i dobitka Monopolske Uprave.

Rashodi	1927/28.	1928/29.	1929/30.
Troškovi monopola duvana	402.333	385.932	458.214
Troškovi monopola soli	100.419	86.113	88.019
Troškovi monopola petroleuma	72	40	57
Trošk. mon. mar. i hart. od. vr.	7.837	8.053	6.107
Troškovi monopola žižica	9.780	82	91
Troškovi monopola cigarpapira	15.343	16.686	17.222
Zav. rač. Min. fin. za čist pr.	2.427.547	1.807.605	1.804.314
Prihodi			
Prih. od prod. duv. prerađ.	1.705.517	1.667.285	1.702.660
Prihodi od prodaje soli	246.747	228.418	229.574
Prihodi od prod. petroleuma	143.189	147.838	157.858
Prihodi od prodaje žižica	129.829	119.642	141.077
Prihodi od prod. cigarpapira	147.278	141.329	142.856
Razni prihodi	5.850	—	—
Zbir prihoda ili rashoda	2.378.414	2.304.515	2.374.027

Završni račun Min. finansija kod Monopolske Uprave.

Rashodi	1927/28.	1928./29.	1929/30.
	u hiljadama dinara		
Anuiteti	44.635	55.523	55.523
Ažija i trošk. anuit. službe	111.438	220.768	220.829
Rashodi po fin. zakonu	79.714	14.034	7
Rashodi na teret obrt. kap.			
kod drž. blagajne	1.080	—	150
Obveze iz ran. godina	58	—	476

Viš. prih. odob. rač. Min. fin.	2.190.617	2.024.384	2.181.076
Ispl. iz mon. zaj. od 5 mil. dol.	—	877.691	1.356
Ispl. iz mon. zaj. od 22 mil. dol.	—	—	—

Prihodi

Po računu gubitka i dobitka	2.427.547	1.807.605	1.804.314
Porez na poslovni promet	—	1.430	1.395
Porez na plate	—	2.061	2.039
Prihod od tros. na pivo	—	43.284	28.262
Prihodi od taks. mar., hart. od vredn. i u gotovu	—	583.403	615.717
Razni prihodi	—	10.986	8.294
Zbir prihoda ili rashoda	2.427.547	2.448.772	2.460.023

Iz računa pasive vidimo da Samostalna monopolska uprava radi sa kapitalom od preko 2 milijarde i 100 miliona dinara, od čega u 1929. u 1930. godini 397 miliona dinara pada na glavnica, 1,125 miliona dinara na obrtnu glavnica, 588 miliona dinara na razne dugove, a ostatak na razne druge pasivne pozicije.

Vidimo da Samostalna monopolska uprava ima svoju glavnica kao svako akcionarsko društvo i trgovačko poduzeće. Međutim kao čisto državna ustanova ona nema svoje glavnice kao što je nema ni Državna hipotek. banka. I ona kao i Državna hipotekarna banka, ima samo svoj rezervni fond, (750 hiljada dinara). Ono što se pokazuje u bilansu kao glavnica to je vrednost njene celokupne pokretnosti i nepokretnosti. To je u stvari imovina Samostalne monopolske uprave, koju je ona formirala iz zatečene robe i materijala pre svršetka rata. Ona iskazuje u aktivi tu poziciju sa istom sumom. To je višak imovine njezine formirane u toku vremena; drugim rečima to je čista dobit. Da se pak ne bi pojavila kao takva, morala je biti kompenziranja jednom protivpozicijom u pasivi. Da li je baš najzgodnije da se za to upotrebi izraz „glavnica” ostavljamo otvoreno pitanje. U svakom slučaju da je „glavnica” samo jedna knjigovodstvena operacija, da se spreči da se pojavi dobit, — jer bi istu morala sprovesti Ministarstvu finansija; a to je nemoguće, jer je sva u stvarima i robi.

Da to nije glavnica u smislu u kome se pojavljuje kod privatnih poduzeća, vidi se iz druge pozicije u pasivi „obrotna glavnica”, koja je 31. marta 1930. g. dostigla veliku sumu od 1125 miliona dinara. Ova pozicija zahteva da se na njoj malo duže zadržimo.

Još nekoliko godina pre rata Monopolska uprava je bila u neprekidnom sukobu sa Ministarstvom finansija zbog toga što je za nju, kao industrisko-trgovačko poduzeće, nemoguće bilo primenjivati zakon o državnom računovodstvu, specijalno kredita po dvanajestinama. Samostalna monopolska uprava je tražila od Ministarstva finansija mogućnost da u izvesnim momentima povuče mnogo više novca no što bi joj sledovalo iz kredita po dvanajestinama. Ta se borba svršila time, da je Ministarstvo finansija pristalo da joj iz godine u godinu odobrava finansijskim zakonom anticipaciju kredita docnijih perioda, pa čak i budžetskih godina. Pored tekućih kredita odobravani su vanredni avansi, koji su u stvari bili obrtni kapital. Posle rata je Monopolska uprava taj odnos sa Ministarstvom finansija uprostita. Ona je iz sretstava, koja je dobila od države, odnosno od zarade koju je imala, zadržavala redovno jedan deo zarade, koji je iskazivala po svojim knjigama kao potraživanje Ministarstva finansija. Ona se po svojim knjigama zaduživala za tu sumu prema Ministrstvu finansija. Tako je Monopolska uprava od prihoda, za račun države u toku osam godina posle rata uspjela da zadrži 1300 miliona dinara, kao što se vidi iz završnog računa za 1927. i 1928. godinu a u poziciji „dugovi”. Ona je na to imala pravo: država je dužna da svoja trgovačko-industriska poduzeća snabde obrtnim kapitalom. Ali je ipak jednoga dana

država izjavila Monopolskoj upravi, da je ona poverilac prema njoj za 1300 miliona dinara i da traži da joj se taj novac vrati. Tako je došlo do zaključenja poznatoga „švedskoga zajma“ sa švedskim trustom žižica od 22 miliona dolara nominalno, čiji je iznos upotrebljen na oduženje duga Ministarstvu finansija. Iz završnih računa vidimo da ona duguje 1927. i 1928. godini 1310 miliona dinara, u 1928/29. godini samo 696 mil., a u 1929/30. god. 588 miliona dinara. Na suprot tome obrtna glavnica koja je iznosila u 1927/28. godini samo 236,9 miliona dinara, raste u 1928/29. i kad je počeo da se ostvaruje švedski zajam, na 588 miliona a u 1929/30. na 1,125 miliona dinara. Jedan deo dugova u računu za 1927/28. godinu pada na Državnu hipotekarnu banku, koja joj je dala u toj godini kredit od 200 miliona dinara. Fakt da Monopolska Uprava još uvek duguje — i posle realiziranog švedskog zajma — sumu od 588 miliona dinara, čini utisak da Monopolska uprava ipak nije odužila sav svoj dug državi. Međutim to nije tačno. Najveći deo ovog duga od 588 miliona dinara pada na dugovanje inostranstvu. To je ona poznata transakcija, po kojoj Monopolska uprava svake godine uzima jedan zajam u inostranstvu (poslednje dve godine od 440 miliona dinara) radi finansiranja otkupa i uopšte za svoju industriju duvana. Inače jedan vrlo mali deo dugova pada na nepredate prihode Ministarstvu finansija. Ako od sume od 2100 miliona dinara, koliko iznosi obrtni kapital Monopolske uprave, odbijemo skoro 400 miliona dinara koliko pada na nepokretnost, onda je ostatak njezinog kapitala upotrebljen ovako: 111 miliona u gotovoj robi, 433 miliona su sirovine i polupreradevine, 493 miliona su nelikvidirani izdatci za račun 1928/29. godine i za anuitete, 143 miliona su potraživanja po tekućim računima od čega najviše pada na kupce duvana na strani i na strane banke, kod kojih se vrši služba naših državnih dugova na strani a 151 milion iznosi gotovina, tako da je ministarstvu finansija stavljeno na raspoloženje kao čist prihod 1807 miliona din. To-liko daju državni monopoli Ministarstvu finansija neto. Toliko je bilo i u 1929/30. godini.

Najveći deo prihoda i rashoda pada na monopol duvana. Prihodi su 1667 miliona dinara a rashodi 385. Od rashoda monopola duvana najviše pada na nabavku sirovina; 281 $\frac{1}{2}$ milion dinara; a na radnu snagu 45 miliona, tako da radna snaga i sirovina iznose zajedno 326 $\frac{1}{2}$ miliona dinara. Lični izdatci (za činovništvo) iznose sa dodatcima 31 $\frac{1}{2}$ milion dinara, što čini ukupno 358 miliona dinara izdataka. Ostatak od 27 miliona su razni drugi izdatci fabrika duvana. Postoje još monopol soli i monopol cigar-papira kao industrijska poduzeća. Ali se račun monopola soli sumarno pokazuje. Tako imamo poziciju „utrošak soli“ 72,6 miliona dinara, na ukupne izdatke od 86 miliona, a ukupan prihod 228 miliona. Isto tako je monopol cigar-papira sumarno iskazan: sirovina košta 14 miliona dinara, radna snaga 2,3 to je 16,4 miliona dinara na ukupne izdatke od 16,8 miliona, a na ukupan prihod od 141 milion dinara. Petroleum i žižice imaju minimalne izdatke pošto tu država nije ni trgovac ni industrijalac.

Iz gornjeg pregleda za poslednje tri godine bruto prihoda vidimo da isti stacioniraju; prihod je oko 2,375 miliona dinara. Izdatci su prilično stacionarni, kod duvana pokazuje maksimalne izdatke u budžetskoj 1929/30. godini od 458 miliona dinara, dok je prihod ravan onome iz 1927/28. godine. Bruto prihod soli je u opadanju, dok su mu rashodi stacionirani. Petroleum pokazuje sistematsko skakanje, isto tako žižice (još u jačoj meri), dok cigar-papir takođe stacionira.

Na kraju da bacimo kratak pogled na završni račun Ministarstva finansija. Po njemu izlazi da je ono primilo od Monopolske uprave 2460 miliona dinara, ali je za 865 miliona dinara Monopolska uprava bila samo blagajnik državni, a pravi monopolski prihodi, kao što smo videli, iznose 1804 miliona dinara u 1929/30. godini. Pitanje o tome kako je Monopolska uprava raspolagala sa tim prihodom za račun Ministarstva finansija (za isplatu anuiteta i t. d.) ne spada više u oblast analize bilansa.

Pri proučavanju računa gubitka i dobitka mogu se pojaviti dva potpuno raznovrsna kriterijuma. Prvi je koliki prihod donosi Samostalna monopolska uprava u svojstvu proizvođača i prodavca; to je finansisko-političko gledište. I drugo kako rentiraju pojedina poduzeća. Nas bi više interesovalo ovo drugo pitanje, naime kakav je rentabilitet fabrika duvana, cigar-papira, raznih solana i uopšte poduzeća naročito industriskih koja su u svojini Samostalne monopolske uprave. Za taj posao čak postoji prilično podataka u opširnom izveštaju za 1927/28. i 1929/30. godinu. Pa ipak bi taj pokušaj bio besciljan s obzirom na to da Samostalna monopolska uprava prodaje svoje artikle po utvrđenoj monopolskoj ceni. U napred se zna da ona mora imati dobiti. Interesantno bi bilo znati, a to je staro pitanje koje je potrzano već mnogo puta za poslednjih 30 godina — da li Monopolska uprava u svojim poduzećima radi relativno jeftino ili skupo. Tvrđilo se da ona, kao državna ustanova, radi suviše skupo i da bi zbog toga trebalo da se pomišlja na drugi način eksploatacije monopolskih, trgovačkih i industriskih poduzeća. Na to pitanje ne možemo dati odgovor samo na osnovu završnih računa Monopolske uprave, već jedino upoređenjem sa završnim računima sličnih poduzeća na strani. Mi prikupljamo odavno podatke u tome cilju i čim budemo došli do podataka poduzeća, koje bi odgovaralo od prilike fabrikama duvana Monopolske uprave, pokušaćemo da odgovorimo na pitanje, da li je Monopolska uprava kao proizvođač i trgovac skupa.

U odsustvu tih komparativnih troškova mi ćemo se ograničiti na kratak pregled kretanja troškova i dobitka važnijih monopolskih poduzeća. Račun gubitka i dobitka pokazuje na primer da bruto prihod njezin iznosi 2,374 miliona dinara u 1929/30. godini prema 2,378 u 1927/28. godini. Kako mi nemamo pri ruci detaljne račune za 1929/30. godinu, to ćemo uzeti radi objašnjenja 1928/29. godinu o kojoj, kao što rekosmo, postoje detaljni podatci u opširnom izveštaju objavljenom ovih dana. U toj godini je bruto prihod iznosio 2,304 miliona dinara. Ako pak zagledamo na ukupne prihode Monopolske uprave po budžetskom računu, koji je iskazan u pomenutom izveštaju na strani 64 (tabelarni pregled br. 23) onda ćemo videti da ona pokazuje ukupan bruto prihod u toj godini 3,083 miliona dinara. Višak prihoda iznosi dakle 767 miliona dinara. Taj ukupan bruto prihod Monopolske Uprave od 3,089 miliona dinara dolazi otuda što je u tu istu sumu uračunato i 583,4 miliona dinara naplaćenih na ime prodatih taksenih maraka i hartija od vrednosti, kod kog je posla Monopolska uprava samo državni rukovalac i blagajnik; druga suma dolazi otuda što je iz rashoda iskazanih u računu gubitka i dobitka izostavljena provizija velikim i malo-prodavicima od 184 miliona dinara, i najzad 10 miliona dinara raznih prihoda. To čini zajedno 777 miliona dinara i kad se odbije od bruto prihoda 3,083 miliona dinara dobija se suma od 2,304 miliona dinara kao prihod od samih monopola u 1927/28. godini.

Iz računa gubitka i dobitka vidimo da su u toj godini rashodi bili 495 miliona dinara.

SRPSKO AKCIONARSKO RUDARSKO TOPIONIČKO INDUSTRIJSKO DRUŠTVO „SARTID“, BEOGRAD.

Pre analiziranja „Sartida“ za 1929/30. godinu, skrenuli bismo pažnju naših čitalaca na naše ranije analize za 1927/28. i za 1928/29. godinu, koje smo objavili u „Narodnom Blagostanju“, u rubrici „Analiza bilansa“ za 1929. godinu, broj 26. str. 423 kao i u 1930. godini, u dodatku, broj 14. str. 64. U obema prethodnim analizama mi smo se opširno bavili historiatom „Sartida“, njegovim postankom, razvojem, njegovim osnivačima, uslovima za rad i t. d. i t. d.

Zbog toga se sada ograničavamo na kratku rekapitulaciju najvažnijih podataka, analizirajući pre svega bilans i razvoj društva u toku poslednje godine.

„Sartid“ je osnovan pre svetskog rata, 1913. godine, sa glavnicom od 4 miliona zlatnih dinara. Njegovo osnivanje pada u doba najjačeg finansiskog i industriskog poleta Kraljevine Srbije. Inicijativu je preuzeo g. Vajfert, koji je još tada važio kao ambasador srpskog rudarstva i on je uspeo, da sakupi oko „Sartida“ najveća evropska preduzeća, koja su i danas zastupljena u upravnom odboru: industrisko preduzeće Vikers-Armstrong (jedno između najslavnijih na svetu) iz Londona, Rešičku fabriku čelika i domena, Bukurešt, Austro-Ugarsko društvo državnih železnica a osim toga još i Bodenkreditanstalt odnosno, posle njezinog spajanja u 1929. godini Kreditanstalt u Beču i njezinu jugoslavensku vezu, Udruženu banku — Beograd-Zagreb.

Ali je „Sartid“ u Jugoslaviji naišao na sasama druge uslove rada nego što su ranije bili u Srbiji. Uprava preduzeća se nije ni u tom pitanju zbunila, već je veoma brzo i vešto izvršila preorijentaciju. Prve dve reči u firmi sada su manje više napuštene; težište rada bačeno je na one industriske grane, za koje se pretpostavljalo, da imaju najbolje uslove. Mi smo i prošle godine podvukli, da je „Sartid“ predestiniran da bude brodogradilište; i baš ovih dana čitamo u beogradskim novinama, da je direkcija Rečne plovidbe odlučila, posle uspešne opravke parobrodarremorkera „Preradović“, da svoje brodove uopšte više neće davati na opravku u inostranstvo, već da će se to vršiti isključivo u domaćim fabrikama. „Preradović“ je prepravljen u brodogradilištu „Sartid“, potpuno renoviran, tako da se može smatrati kao nov, ima 685 konjskih snaga, kojim sada može da vuče osam šlepova à 50 vagona, dakle 400 vagona robe sa brzinom od 8 km. na sat. Osim toga nalazi se u brodogradilištu još jedan remorker — istih dimenzija kao i „Preradović“ i osam velikih šlepova, koje „Sartid“ preraduje u moderne tenkove za prevoz petroleuma i benzina.

Druga najvažnija grana je proizvodnja i opravka vagona i lokomotiva i izgradnja mostova; 1925. godine „Sartid“ se odlučio na proširenje svojih etablismana za izradu metalnih proizvoda za privatne ciljeve, kao što su to: podkovicice, kolske osovine, lopate, cevi, poljoprivredne mašine i alat kao srpove, kose i t. d.

U godišnjem izveštaju za godinu 1929/30. u tom se pogledu kratko kaže, „dok smo još u prvoj polovini poslovne godine bili potpuno zaposleni, dotle je zaposlenost u drugoj polovini jako opala, zbog čega smo morali otpustiti radnike. Država je obustavila i najnužnije nabavke“.

Sa državnim porudžbinama je velika teškoća; a kod industriske grane izrade i popravke vagona i lokomotiva, nema druge mušterije, do države. Tu se pojavljuju poteškoće, s kojima se fabrika bori od svog postanka, i na koje smo mi već u više mahova ukazivali. Država stalno lavira između dva gledišta: po prvom, vagone treba praviti i opravljati u zemlji, a po drugom, treba sve potrebe za javne radove zadovoljavati putem reparacija. U ovoj godini preovlađuje drugo gledište i zbog toga su opet jedanput reparacije, koje su potpuno ukočile i onemogućile rad u ovoj grani „Sartida“. To je bio uzrok, da je „Sartid“ od svojih 1200 radnika, koje je zaposlio još u proleće 1930. godine, morao otpustiti preko 600 i 30 činovnika. Danas ima u fabrici svega još osam lokomotiva i jedan manji most za Bosnu; ove će popravke ubrzo biti izvršene, a novih porudžbina nema... Situacija je prema tome veoma pesimistička i uprava „Sartida“ ima puno razloga, da favorizira brodogradilište i fabrikaciju takozvane „komercijalne proizvodnje“.

Takvi su dakle bili poslovi u 1929/30. godini.

Glavne bilansne pozicije, koje donosimo za poslednje četiri godine, dozvoljavaju sledeće upoređenje:

Račun izravnjanja.

Aktiva	30. 6. 1927.	30. 6. 1928.	30. 6. 1929.	30. 6. 1930.
		u hiljadama dinara		
Investicije	23.319	31.651	35.243	38.383
Nova postr. i inves.	7.881	4.141	3.140	2.955

Materijal na stov.	16.851	33.462	29.821	19.243
Blagajna	668	731	689	908
Efekti	1.676	2.979	5.073	7.126
Dužnici	17.103	27.711	30.153	35.108

Pasiva

Glavnica	50.000	50.000	50.000	50.000
Rezervni fond	110	241	308	375
Rez. za dub. potraž.	550	550	—	—
Otpisivanja	3.553	4.959	6.610	8.379
Poverioci	10.322	41.554	42.259	37.130
Čista dobit	3.407	3.436	3.415	3.487
Bilansna suma	82.905	100.747	104.129	103.792

Račun gubitka i dobitka

Rashodi

Opšti uprav. troš.	1.284	1.394	1.913	2.228
Kamata	45	1.572	4.020	3.312
Poreza	680	1.156	987	374
Otpisi	1.041	1.406	1.651	1.768

Prihodi

Prihodi od efekata	6.347	217	162	161
Brodogradilište	—	1.981	2.882	2.359
Druga odeljenja	—	6.640	8.814	8.566
Zbir prihoda	6.450	8.920	11.987	11.172

Najlukrativnije su bile godine 1927/28. i 1928/29.; napredak društva se najbolje može oceniti iz celokupne bilansne sume, koja je u tim godinama porasla od 82.9 miliona na 100.7 i na 104.1 miliona dinara; u poslednjoj godini primećujemo neznatno smanjenje na 103.8 miliona, dakle za nešto preko 300 hiljada dinara.

Ukupni godišnji obrt je dostigao 87 miliona dinara.

Glavnica je poslednjih pet godina nepromenjena. Od 4 miliona, koliko je iznosila 1913. prilikom osnivanja, povišena je 1921. na 7.5 miliona, 1922. godine na 15 miliona, 1923. godine na 35 miliona a 1925. godine na 50 miliona, podeljeno na 50.000 komada akcija à 1000 dinara. Rezervni fond je prema 1929. godini u 1930. godini veći za 66.000 i iznosi 375.000 dinara, a zajedno sa fondom amortizacije, u visini od 8.38 miliona, sopstvena sredstva iznose u 1930. godini svega 58.75 miliona dinara. Povećanje fonda amortizacije iznosi dakle prema 1929. godini 1.8 miliona dinara, što je više no opravdano. Poverioci su manji za skoro 5 miliona i iznose 37.1 milion dinara. Opadanje poverioca u vezi je sa manjim zaposlenjem preduzeća, zbog nemanja državnih porudžbina. U 1929. godini bilo je dakle stanje poverioca maksimalno; njihovo je kretanje veoma interesantno, a istovremeno i simptomatično po zaposlenje „Sartida“ sa državnim porudžbinama: U letu 1927. godine iznose poverioci 10.3 miliona; u jesen iste godine dodeljene su „Sartidu“ veće liferacije, za kojih izvršenje je bilo potrebno stranih sredstava: za vreme od godine dana poverioci su porasli na četverostruki iznos, na 41.55 miliona, i u 1929. godini još se povećali na 42.26 miliona dinara.

Rezerva za dubiozna potraživanja, koja se iskazuje u 1927. i 1928. godine, utrošena je u 1929. godini, te se u obema poslednjim godinama ne pojavljuje.

Analizirajući gornju tablicu izlazi, da se „Sartid“, i ako je u poslednje vreme doživio teška razočaranja, polako i sistematski razvija i napreduje. Investicije su jedan od važnih indikatora za to; prema 1926. godini, u kojoj su iznosile svega 19 mi-

miliona dinara, porasle su (za četiri godine) na preko 100% i iznose 38.38 miliona. Prema 1927. godini porast vrednosti investicija iznosi 18 miliona, a prema 1926. godini 23 miliona. U 1930. godini nova su postrojenja manja za 1 milion prema 1928 godini ali su prema 1929. godini ostala skoro nepromenjena (manja su za jedva 180.000 dinara). Materijal na stovarištima znatno je smanjen; prema 1927. godini za 10.5 miliona dinara odnosno za jednu trećinu. U toj poziciji smo imali najveći porast u 1928. godini, na 33.46 miliona; u 1929. godini opala je za 3.5 miliona, ali mi smo podvukli, da to ne znači umanjenu delatnost, već racionaliziranje u nabavci i lagerima; u ono doba je preduzeće bilo dubke zaposleno — što sada više nije slučaj. Smanjenje lagera sirovina nam je dokaz, da su liferacije izvršene i pošto nema novih državnih liferacija u vidu, to preduzeće svojih lagera nije još kompletiralo. Materijal koji se nalazi na lagerima, biće za druga odelenja i brodogradilišta. Verovatno je, da je smanjenje materijala na lageru imalo za posledicu, da su se smanjili poverioci.

Posle investicija predstavljaju dužnici najveću poziciju aktive. Sa 35.1 milion dinara dostignut je rekord u dosadanjem razvoju „Sartida”. U 1926. godini iznosili su 22 miliona dinara; u narednoj, 1928. godini smanjeni su na 17.1 milion, nakon čega dolazi, paralelno sa državnim porudžbinama, rapidno povećanje te pozicije: u 1928. godini na 27.7 miliona, u 1929. godini na 30.1 milion a u 1930. godini na 35.1 milion dinara. U toj poziciji svakako prednjači država. Za industriju, koja je vezana na državu kao mušteriju uvek se pojavljuje ista fatalnost: ako nema porudžbina, mora otpuštati radništvo i zatvarati fabrike; ako se pak dođe do liferacija, onda se muči tešku muku, dok se dođe do para. Te se prilike ni u ovoj godini nisu popravile.

Interesantan je takođe velik porast pozicije efekata: od 1.67 miliona u 1927. godini porasli su na 7.12 miliona u 1929. godini, odnosno za 2 miliona prema 1929. godini.

Sopstvena sredstva, u ukupnom iznosu od skoro 60 miliona dinara plasirana su dakle u investicije i material, dok finansiraju poverioci dužnike; kad bi dužnici nestali, ne bi bilo više ni poverioca. Ovakva podela kapitala veoma je povoljna, jedina neprijatnost leži u tome, što su dužnici sigurni, ali po velikoj većini dugoročni što ima paralizirajuće dejstvo na kredit preduzeća; to je jedna mana; druga, teža, pak se pokazuje u računu gubitka i dobitka, u rashodima, jer su kamate često veće od čiste dobiti, ali drugim rečima, da bi se plaćanja vršila redovno i bez zadocnenja, efekat rada „Sartida” bio bi za 100% bolji no što se iskazuje. Zbog sniženja poverioca smanjeni su u 1930. godini i kamati, od 4.02 miliona na 3.3 miliona dinara.

Bruto dobit nešto je manja od 1929. godine i iznosi 11.17 miliona dinara. Ako odbijemo od toga rashode, naime 2.23 miliona kao opštre upravne troškove, 3.31 milion za isplaćenu kamatu, 374.000 za porez i 1.77 miliona na ime otpisa, onda dobijemo čistu dobit od 3.478.000 dinara. Dobit je nekoliko godina skoro nepromenjena na toj visini; prema 1929. godini veća je u 1930. godini za 72.000 din. Podeljena je na sledeći način: 2% (68.074) rezervnom fondu, 8% (272.299) na raspoloženje upravnom odboru za honorare, 3 miliona kao 6% dividenda na 50.000 akcija (60 dinara po komadu) a 147.305 dinara preneto je na novi račun.

U posleratnim godinama isplaćena je sledeća dividenda (od 1921/22. do 1929./30.): 60, 100, 100, 60, 60, 60, 60, 60 i 60 dinara.

U upravnom odboru nalaze se g. g.: Pretsednik Đorđe Vajfert, počasni guverner Narodne banke, Beograd; Dr. Ferdinand Gramberg, ind., Beograd; Ing. Miloš Savčić, biv. ministar, Beograd; Makso Antić, generalni direktor Jugoslovenske udružene banke, Zagreb; Dr. Dinu Bratianu, Bukurešt; Duglas Vikers, London; Dr. Georg Günter, Beč; Trevor Devson, London; Milan Kapetanović, biv. ministar, Beograd; Stevan Karamata, gen. direktor Jadransko-podunavske banke, Beograd, Dr. Karl Revaj, gen. direktor kešičke fabrike čelika i domena, Bukurešt; Knez Barbu Stirbej, Bukurešt i inž. Adalbert Fajt, Salzburg.

ПИРОТСКА ТРГОВАЧКО-ЗАНАТЛИСКА БАНКА — ПИРОТ.

Пиротска трговачко-занатлишка банка у Пироту веома је активан новчани завод каквих у нашим провинцијским варошима нема много. Банка је основана још 1907. године.

Пре рата њезина је главница износила 200.000 динара подељена у 1600 акција á 125 динара. 1921. године главница је повишена на 1 мил., 1922. г. на 2 мил., а истовремено је повишена и номинална вредност акције од 125 на 250 динара. 1924. године главница се повечава на 4 милиона а 1925. године на 5 милиона, подељена на 20.000 акција, колико износи и данас.

Пиротска трговачко-занатлишка банка бави се свим банкарским пословима — али не и спекулативним: она нема робног одељења, као толике наше банке, она сама не учествује у индустријским или трговачким предузећима, не бави се конзорцијалним пословима и томе сличном; на ту своју политику управа банчина може бити немало горда — нарочито у данашњим приликама привредне депресије — јер се тиме очувала велике главобоље.

Она је сатурирана новчаним средствима што се одразује у томе, да банка последњих година сем улога на штедњу нема повериоца па ни пасивног реесконта. Напротив банка држи скоро половину своје главнице у благајни или код новчаних завода — разуме се да првокласних — што је данас свакако много повољније но улажење у ризиканте, нове пласмане.

Привредну депресију последњих година је банчина управа правилно схватила и према њој управила своју политику; то потврђује упоређење главних билансних позиција за последње три године, које даје следећу слику:

Рачун изравњања

Активна	1927.	1928.	1929.
	у хиљадама динара		
Готовина	679	869	2.159
Менице	11.033	11.072	10.723
Зајмови на тек. рачун	2.570	1.611	2.146
Зајмови на разне залогe	818	963	551
Хартије од вредности	411	1.463	1.728
Непокретно имање	45	42	40
Намештај	97	89	81
Вредност резервног фонда	1.373	1.453	1.453
Салдо разних рачуна	118	181	243
Пасива			
Главница	5.000	5.000	5.000
Резервни фондови	1.511	1.685	1.773
Улоги на штедњу	6.316	9.380	11.565
Реесконт код Нар. банке	1.644	554	—
Реесконт код Пошт. штед.	1.642	344	—
Тантијеме	214	173	169
Дивиденде	800	600	600
Збир активе или пасиве	25.384	25.192	27.621

Рачун губитка и добитка

Расходи			
Камата	473	596	710
Управни трошкови	624	853	767
Отписи	13	12	11
Чиста добит	1.096	867	857
Приходи			
Камата	1.345	1.482	1.588
Провизија	753	682	581
Приход од држ. хартија	107	164	177
Збир прихода или расхода	2.206	2.329	2.346

Сопствена средства износе у 1929. години 6.77 милиона динара; према 1927. години већа су за 260 хиљада, за колико су повећани фондови, који износе у 1929. години 1.77

милиона динара. Сви ти фондови пласирани су у државним хартијама од вредности, пре свега у ренти Ратне штете. Управа банчина важи као конзервативна и до крајности ригорозна ; због тога ужива у свом крају, упркос обилне конкуренције других мањих новчаних завода, — у Пироту самом има их пет — велико поверење, што најлепше показује кретање улога на штедњу. Код других новчаних завода примећујемо стагнирање или чак и опадање уложака ; код Пиротске трговачко-занатлиске банке пак је пораст изненађујући : према 1927. год. износи мало да не 100% и ако је банка у последњим годинама каматну стопу знатно снизила од 8 на 7% и 6% чистих, годишње, без отказа. У пркос томе, улози су порасли према 1927. години у 1928. за 3 милиона а у 1929. години за 2.3 милиона и изnose 11.56 милиона динара. Реесконт код Народне банке и Поштанске штедионице, који је у 1927. години износио још 3.29 милиона динара, смањен је у 1928. години на 900 хиљада, а у 1929. години уопште више није исказан. У место реесконта банке употребљава улошке, који су свакако постали јефтинији, а реесконт јој остаје увек још као гвоздена резерва.

Однос међу туђим и сопственим средствима не може бити повољнији. Укупна средства изnose у 1929. години 18.34 милиона, а пласирана су на следећи начин : 10.72 милиона на меничне кредите ; ова је позиција последњих година у постепеном опадању, и ако је банка снизила камате и провизије. Друго су зајмови по текућим рачунима, у износу од 2.15 милиона динара ; према 1927. години ова је позиција мања од 2.15 милиона динара ; према 1927. години ова је позиција мања за 400 хиљада динара, а према 1928. години порасла је за 550 хиљада. Зајмови на разне залогe, што су скоро искључиво зајмови на државне хартије од вредности изnose крајем 1929. године 550 хиљада динара. И ти су се кредити смањили према 1928. години, у којој су исказани са 960.000 динара.

Хартије од вредности изnose 1.73 милиона динара ; пораст ове позиције је огroman ; према 1927. години за 1.32 милиона динара. Ова позиција, као и вредност резервног фонда у износу од 1.45 милиона претставља, као што смо већ раније споменули, државне хартије од вредности, првенствено ренту Ратне штете ; из тога излази, да има завод у тим државним хартијама пласирано 3.2 милиона динара или половину сопствених средстава. Непокретно имање се после отписа исказује са 40.000 динара. Банка напомиње, да је то предратна вредност њезине зграде ; у тој се позицији налазе приличне резерве банчине.

Што се тиче ликвидности, она је и сувише велика ; пласманима, и то у највећој мери краткорочним у висини од 12.87 милиона, стоје на супрот готовина и државне хартије од вредности, које се сваког момента могу ломбардирати, у износу од 5.34 милиона динара. Ми смо указали на то, да је банка презасићена капиталом ; због тога је и снизила каматну стопу.

Из упоређења рачуна губитка и добитка видимо, да су расходи по каматама у сталном порасту ; од 473.000 у 1927. на 710.000 у 1929. години ; и приходи од камата су порасли, од 1.35 милиона у 1927. год. на 1.59 милиона у 1929. години. Приходи од провизије опадају, пошто је иста смањена : од 753.000 у 1927. год. на 581.000 у 1929. години. Приходи од државних хартија већи су и изnose 177.000 динара. Управни трошкови у 1929. години редуцирани су према 1928. годин и изnose 767.000.

Чиста добит била је у 1927. години највећа : 1.095.000 динара ; од тога је плаћено на име дивиденде 800.000, 214.000 као тантијема ; у 1928. и 1929. години остала је непромењена, на 857.000 динара ; у обе године плаћно је 170.000 на име тантијеме а 600.000 као дивиденда. Остатак је дотиран резервним фондовима.

Поштанска Штедионица

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ЦЕНТРАЛА У БЕОГРАДУ. — Филијале у Загребу, Љубљани, Сарајеву и Скопљу.

ОТВАРА ЧЕКОВНЕ РАЧУНЕ

сваком физичком и правном лицу, плаћања преко чековних рачуна су брза, поуздана и јефтина, а могу се вршити код свих пошта у држави.

ПОДРЖАВА ВЕЗЕ С ИНОСТРАНСТВОМ

и сваки власник чековног рачуна може наређивати исплате у све европске и ваневропске земље.

ПРИМА УЛОГЕ НА ШТЕДЊУ

Штедна Књижица Поштанске Штедионице најпогодније је средство за штедњу, јер се штедни улози примају и исплаћују код свих пошта без икаквих трошкова.

ЧЛАН ЈЕ БЕРЗЕ И ИЗВРШУЈЕ БЕРЗАНСКЕ НАЛОГЕ СВОЈИХ КОМИТЕНАТА.

За улоге на штедњу код Поштанске Штедионице јамчи држава

Потребна обавештења даје Поштанска Штедионица и све поште у земљи.